

menekülés. Különbözően elegendő a mai német színházak műsorának futólagos áttekintése.

Nagy Frigyes ismét nagyon hálás téma. Berlinben jelenleg a felettébb aktuális A király című darabot adják, az elengedhetetlen Sanssouci-i kerekasztallal, mortuális dialektusokkal s egyebekkel, amiktől a patrióták szíve dagad. Nyugatnémetországban a Poroszország életszakaszai című történelmi dráma virágozik, mely a Napoleon korabeli „nemzeti felkelést” heroizálja. Münchenben legutóbb Katona a Ballada címen (a cselekmény ideje: 1782) egy, a francia „öselenség” ellen irányuló tendenciájú darabot mutattak be. A Berlinben újabban megnyitott „Fiatalok Színháza” Schiller Haramiák-ját játsza. Sziléziában egy 17. századbeli tárgyú darab fut, A mi öröktragédiánk. A művészi „fejlődés”-en kétségtelenül látszik a rendszer nyomai. A kilátások: a legtöbb német színházban rövidesen előveszik a beporosodott polcokról a császárságkorabeli udvari drámáiról, Ernst Wildenbruch vér- és vas-drámáit, Hitler háziköltője, Dietrich Eckart természetesen szintén feltámasztását ünnepli. A színpadi eső, rög a lovagi fegyverzetektől, s a színpadi szabók sorozat-szám állítjaék elő a biborpalástokat.

Természetesen olykor-olykor kevésbé ódon darabok is színre kerülnek. Konjunkturája van a világháborús drámáknak. Különösen szerepelnek a Langemarek típusu darabok, amelyek igen értenek a történelmi valóság meghamisításához. Ennek a konjunkturának azonban nincsenek fogyasztói. A „slager” egyelőre meghalt, a német színpadon. Még az annak idején bevált darabok új betanulása sem használ. Itt-ott azután akad olyan darab, amely aktuális problémát „dolgoz fel.” Ilyenek elsősorban a „határvidék” drámák. Tipikus ebben a nemben Kaerge] Andreas Hollmann-ja Az internacionális kérdéseket érintő darabok viszont felettébb misztikusak. Schreyvogel A halál Genfben című darabjában egy titokzatos „ifjúság” képzelődés kulisszák közt medítál teli dagályyal, anélkül, hogy az egész értelme kiderülne. Hasonló drámák tömege felvonulóban...

S az u. n. „könnyű Muzsa”? Különösen szeretik az elképzelhető legprimitívebb „népies zamató” vigjátékokat. Sherlock-Holmes-vigjátékok, kaszárnyaromantika, vér, és föld-drámák, mely utóbbi a bajor Billinger specialitása, töltik ki a műsort. Korprobléma, egyetlenegy sem, sehol. Semmi új. A valóság teljesen eltűnt. Alig másfél év alatt a német dráma olyan nagyot zuhant, hogy színvonalra mélyen alatta van a császárság korabelinek.

(Berlin)

Willy Helm

RODALOMSZEMLÉLET ÉS VILÁGSZEMLÉLET. A mai társadalmi

élet minden megfigyelője észlelheti, hogy az élet „elirodalmosodik”. Soha annyira az írott szó nem befolyásolta még a tömegek életét, mint napjainkban. Mintha a többség elvesztette volna a közvetlen, valóságos étellel való kapcsolatát: úgy szeret, gondolkodik, sétál, kívánczik, úgy gyűlöl, harcol, bírál, mint könyvben, újságban olvasta, rádióban hallotta, filmben látta. (Napjaink filmje is elsősorban irodalmi termék.) Az emberiség élete tulajdonképpen mindig nagyrészt az utánzáson alapult, csak hogy régen az öregektől tanult hagyományos szokásokat utánozták, most meg elsősorban az irodalom által közvetített életformákat.

Az irodalomnak ezt a megnőtt jelentőségét regisztrálja Hankiss János új könyvében, melyben a Napkeletben és Debreceni Szemlében

megjelent cikkeit foglalja össze.¹ Hankiss kiindulópontja a történelmi materializmus módszerének épp a fordítottja. Míg a történelmi materializmus „nem az égről száll le a földre, hanem a földről az égre“ — vagyis azt kutatja, hogy a társadalom szerkezetének mi az alapja, és a „felépitményben“ főleg az „alépitmény“ hatása alatt létrejött tükrözést teszi tanulmány tárgyává, — addig Hankiss professzor az irodalom „ubiquitását“, mindenütt jelenvalóságát vallja és az irodalomnak az élet minden területére való hatását vizsgálja.

Mint írtam, Hankiss módszere fordítottja a szokott materialista módszernek. Fordítottja, de nem áll vele ellentétben. Ellentétben akkor állna, ha a materializmus tagadná az „ideológikus“ jelenségeknek a társadalmi élet alapvető funkcióira való visszahatását. Ez azonban nem áll fenn. A materializmus a tudományban — bármennyire „levitézlettnek“ tartja Hankiss — helyes alkalmazásában a társadalom integrális életének legteljesebb szemléletét tudja adni. „Ami az uraknak hiányzik — írja Engels egy levelében — az a dialektika. Mindig csak okot látnak itt, hatást amott. Azt egyáltalán nem veszik észre, hogy a valóságos világban ilyen metafizikusan polgári ellentétek nem léteznek, hogy az egész folyamat... a kölcsönhatás formájában megy végbe...“²

Hankiss „előítéletnek“ tartja, hogy „az irodalom... határozottan különbözik ... a valóságtól, amelyet „utánoz“, „visszatükröz“, vagy „megtagad“, — a művész világmérete és pártállása szerint, mert irodalommentes élet, az irodalomtól sterilizált valóság nincs“ szerinte. (11. o.) Azonban a következtetés helytelen. Az irodalomtól független valóság tényleg nem létezik, a társadalmi életben nincsenek független, „abszolút“ létezők, csak viszonylagosak, csak hogy ez nem jelentheti azt, hogy az irodalom „nem különböztethető“ meg a valóságtól, hogy a leírt érzés ép olyan „valóságos“, mint a primér, elsődleges, tényleges érzés.

Hankiss nem idealista. Az irodalomnak nem tulajdonít önálló szellemi létezt, ettől megóvja nagy, elsősorban francia műveltsége. Az irodalomban a „létért való küzdelem“ egyik fegyverét látja (34. o.) és az irodalmi szükségletet megalapozó vágyakat „egyetlenegyre: a földi élet tágitásának vágyára“ vezeti vissza. Irodalomszemlélete tehát nem idealista, viszont nem is társadalmi. Az „élet“ szót szinte biológikus értelemben használja és nem látja meg, hogy az emberi „biológia“ egyúttal „szociológia“ is kell legyen, — mert az emberi élet társadalmi élet — különben képtelen az emberi dolgok megmagyarázására. Ebből magyarázzuk egyoldalúságait.

Az irodalmi szükségletet például nem lehet csupán a „földi élet tágitásának vágyára“ visszavezetni. Az irodalmi szükséglet napjainkban észlelhető megnövekedése határozottan válságtünet. Van, aki tudatának tágitását, ismereteinek gyarapodását várja a könyvtől: de a legtöbben narkózisként, éber álmodozásuk eszközeként használják, menekülnék önmaguk elől, képtelenek elviselni önmaguk és gondjaik társaságát, kielégületlenségüket képzeletbeli kielégüléssel cserélik fel: beleolvadnak olvasmányaik hőseibe, megsemmisülnek és azonosodnak. Az olvasás az öngyilkosság kifinomult formája a mai társadalomban. A zsúfolt könyvtárak és kölcsönkönyvtárak is ennek a tanujelei.

Az irodalomszemlélet leglényegesebb problémája az irodalomnak

¹ Hankiss János: Irodalomszemlélet I. Új írók sorozat 1934. — ² Engels levele Konrad Schmidthez.

az egyetemes társadalmi élethez való viszonya és kölcsönhatása. Hankiss azonban elkerüli ezt a kérdést ott is, ahol szükségszerűen fel kell vetődnie: a korszakok kérdésénél. (52., 53. o.) Mért vannak az irodalomban határozottan elkülöníthető korszakok? Az irodalom önállóan változik, vagy az egész társadalom változik s az irodalom ennek hatása-képpen?

A „levitézlett“ materializmus válasza erre az: az irodalom másodlagos társadalmi funkció, mert eszköze, a szó, fogalom, fogalmak kapcsolata másodlagos vagyis a tényleges, érzékelhető valóság jele.

Az irodalom tehát jelekből épít és jeleket épít, jeleit pedig mindenképpen az a valóság határozza meg, amelyet a jelek jelölnek. Egy vers felkorbácsolhatja az érzékiséget vagy a politikai szenvedélyt: de maga nem érzékiség és nem szenvedély, csak annak a jele, mint Mona Lisa képe sem a valóságos Mona Lisa, hanem csak a képe. Tehát zavartkeltés, ha „előítéletnek“ vesszük, hogy az irodalom csak tükörképe a valóságnak. Igenis tükörképe, de eleven, ható, organikus tükörképe, „fényképe“, amely majd nem helyettesíti a valóságot, de csak majd nem. Ebből pedig azt következteti a materializmus, hogy ha az ideológia másodlagos, akkor nem értelmezhető amaz emberi élettevékenységek nélkül, amelyek folyamán a „jelek“ kialakultak és amelyeket jelölnek, vagyis elsősorban a termelés nélkül, amely nem más, mint a leghatalmasabb emberi ösztönnek: a lét-fenntartási ösztönnek működése. A termelés a társadalmi életnek a csontváza: természetesen a materializmus szerint is az élő szervezet a csontváz, izmok, idegek, szervek, bőr együttműködő és finom szövetéből áll: csak éppen rámutat a csontváz eddig elhanyagolt jelentőségére.

Hankiss elemzéseiben feltűnő a társadalmi problematika elhanyagolása és elkerülése. Egy helyütt azt olvassuk: „az individualizmus után a kollektívizmus“ eljöttét várja: (a — jellemrajz terén) — de ezt sem magyarázza. A társadalmi háttér megrajzolása nélkül paradoxnak tűnik fel egyébként nagyon érdekes és elgondolkodtató mondanivalója.

(Budapest)

Fülöp Ernő

ÓCSKA GRAMMOFONLEMEZEK (III.)

Iró és tollforgató Egy író értékeit nem csupán munkáinak hatóerejéből, de érdeklődési körének területi nagyságából is le lehet mérni. Mint ahogy a dolgok felfogásában, megírásában vannak fokozatok, megválogatás szempontjából is vannak első, második és harmadrangú témák, miliók, figurák, korok és társadalmak. Ebből természetesen következik, hogy világszemléletekben is vannak fokozatok. Az író, napjainkban élő gazdasági és társadalmi berendezkedéseinket véve alapul, éppúgy kiszolgálója közvetve, vagy közvetlenül az irodalmi izlést diktáló, gazdasági érdekeit jól felfogott társadalmaknak, akár a fűszeres, az izzólámpagyáros, a törvényesen akreditált feleség, vagy a prostituált. Van mégis valami, ami élesen elválasztja egymástól az alkotó író a tollforgatótól. Ez a valami a kritika, amelynek segítségével az író, ellentétben a tollforgatóval, ha kell, lekicsinyíti, ha kell, megnagyítja a dolgokat, minden esetben újraértékeli, felméri és az őket megállító helyre transzponálja azokat. Az elefántot sohasem az állatkertbe, viszont a poloskát se a Szaharába, hanem pon-